

JINOYAT PROTSESSIDA CHAQIRUV BO'YICHA KELGAN SHAXS HUQUQLARI

Tolibjon Obidov

Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14771019>

Jinoyat protsessida xalqaro hamkorlikka erishish va bunda shaxs huquqlari hamda erkinliklarini to'la ta'minlash dolzarb vazifa sanaladi.

Avvalo, protsessual harakatlarni xorijiy davlat hududida bajarish zarur bo'lganda sud, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi mazkur harakatlar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq yoki o'zarolik prinsipi asosida xorijiy davlatning vakolatli organi tomonidan bajarilishi to'g'risida so'rov kiritadi. O'zarolik prinsipi¹ so'rov kiritilayotganda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati yoki O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining ayrim protsessual harakatlarni bajarishda xorijiy davlatning vakolatli organiga huquqiy yordam ko'rsatish to'g'risidagi yozma majburiyati bilan tasdiqlanadi. Protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rov umumiy yurisdiksiya sudlari tomonidan amalga oshiriladigan jinoyat ishlarini yuritish bilan bog'liq masalalar bo'yicha – O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi orqali; sudning qarori yoki prokurorning roziligi (sanksiyasi) talab qilinmaydigan protsessual harakatlar bo'yicha – O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati orqali; qolgan hollarda – O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi orqali yuboriladi. Ushbu organlar O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi orqali xorijiy davlatlarning vakolatli organlari bilan aloqa bog'laydi.

Protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rov uni yuborayotgan mansabdor shaxs tomonidan imzolanadi. Protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rov va unga ilova qilinayotgan hujjatlar so'rovni yuborayotgan organning gerbli muhri bilan tasdiqlanadi hamda ular yuborilayotgan xorijiy davlatning rasmiy tiliga yoki O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida nazarda tutilgan boshqa tilga tarjima qilinadi. Xorijiy davlat hududida jinoyat ishi bo'yicha protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rovni ijro etish davomida uning vakolatli organlari tomonidan olingan yoki O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq yoki o'zarolik prinsipi asosida² shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish to'g'risidagi so'rovga ilova qilinib, O'zbekiston Respublikasiga yuborilgan, belgilangan tartibda tasdiqlangan va topshirilgan dalillar JPK talablariga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududida olingan dalillar singari yuridik kuchga ega bo'ladi. Sud, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi xorijiy davlatning tegishli vakolatli organidan kelib tushgan, o'zlariga belgilangan tartibda topshirilgan protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rovni O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq yoki o'zarolik prinsipi asosida ijro etadi.

Agar protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rov kelib tushgan organ uni ijro etishga vakolatli bo'lmasa, u so'rovni vakolatli organga yuboradi va bu haqda so'rov tashabbuskorini yozma ravishda xabardor qiladi. Bevosita sudga, prokurorga, tergov organiga, surishtiruv organiga protsessual harakatlarni bajarish to'g'risida kelib tushgan so'rov JPK 592-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan tegishli organlar bilan kelishilgan

¹ Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar. – T.: Adolat, 2004. – B. 234.

² Модельный Уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ. Рекомендательный акт и Приложение к «Информационному бюллетеню». 17.02.1996. №10.

holdagina ijro etilishi mumkin. Protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rovni ijro etishda JPK normalari qo'llaniladi. Xorijiy davlat vakolatli organining iltimosi bo'yicha, agar bu O'zbekiston Respublikasining qonunchiligiga zid bo'lmasa, xorijiy davlatning protsessual qonunchiligi normalari qo'llanilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida nazarda tutilgan hollarda yoki o'zarolik prinsipi asosida, protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rovni ijro etishda xorijiy davlat vakolatli organining vakillari JPK 592-moddasining uchinchi qismida ko'rsatilgan tegishli organlar ruxsati bilan hozir bo'lishi mumkin.

Agar protsessual harakatlarni bajarish to'g'risidagi so'rovni ijro etish mumkin bo'lmasa, u holda olingan hujjatlar so'rovni ijro etishga to'sqinlik qilgan sabablar ko'rsatilib, so'rovni olgan organ orqali, zarur bo'lganda esa diplomatik yo'llar orqali xorijiy davlatning so'rovni yuborgan vakolatli organiga qaytarib yuboriladi. Agar so'rov O'zbekiston Respublikasining qonunchiligiga zid bo'lsa yoki uning ijrosi O'zbekiston Respublikasi suverenitetiga yoxud xavfsizligiga zarar yetkazishi mumkin bo'lsa, u ijro etilmasdan qaytarib yuboriladi. Xorijiy davlat hududida qamoqda saqlanayotgan shaxs, basharti bu shaxs so'rovda nazarda tutilgan protsessual harakatlar bajarilishi uchun xorijiy davlatning vakolatli organi tomonidan O'zbekiston Respublikasi hududiga vaqtincha o'tkazilgan bo'lsa, belgilangan tartibda chaqiriladi. Bunday shaxs O'zbekiston Respublikasi hududida bo'ladigan butun davrida qamoqda saqlanadi. Uni qamoqda saqlashga xorijiy davlat vakolatli organining tegishli qarori asos bo'ladi. Mazkur shaxs so'rovga berilgan javobda ko'rsatilgan muddatlarda tegishli xorijiy davlat hududiga qaytarilishi kerak. Shaxsni o'tkazish yoki o'tkazishni rad etish tartibi va shartlari O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida yoki o'zarolik prinsipi asosida belgilanadi.

Xorijiy davlat vakolatli organining xorijiy davlat hududida jinoyat sodir etgan va O'zbekiston Respublikasiga qaytib kelgan O'zbekiston Respublikasining fuqarosini jinoiy javobgarlikka tortish to'g'risidagi so'rovi O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi tomonidan ko'rib chiqiladi. Bunday hollarda jinoyat ishini yuritish JPKda belgilangan tartibda olib boriladi. Jinoyat ishi bo'yicha uzil-kesil qaror qabul qilgan organ qarorning ko'chirma nusxasini O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasiga yuboradi. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi qabul qilingan qaror haqida xorijiy davlatning so'rovni yuborgan vakolatli organini yozma ravishda xabardor qiladi. Mazkur organning iltimosiga ko'ra jinoyat ishi bo'yicha uzil-kesil qarorning ko'chirma nusxasi ham yuborilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bo'lgan guvoh, jabrlanuvchi, ekspert, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, ularning vakillari O'zbekiston Respublikasi hududida protsessual harakatlarni bajarish uchun jinoyat ishini yuritayotgan mansabdor shaxs tomonidan chaqirilishi mumkin. Mazkur shaxslarni chaqirish to'g'risidagi so'rov JPKning 592-moddasida belgilangan tartibda yuboriladi. Shaxslarni chaqirishda protsessual majburlov choralarini qo'llash tahdidi bo'lmasligi kerak.

Chaqiruv bo'yicha kelgan, mazkur shaxslar O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasini kesib o'tguniga qadar sodir etilgan qilmishlar uchun yoki chiqarilgan hukmlar asosida O'zbekiston Respublikasi hududida jinoiy javobgarlikka tortilishi, qamoqqa olinishi

yoxud shaxsiy erkinlikning boshqacha cheklanishlariga duchor etilishi mumkin emas³. Agar chaqiruv bo'yicha kelgan shaxs uning hozir bo'lishi chaqirtirgan mansabdor shaxsga boshqa kerak bo'lmay qolgan paytdan e'tiboran o'n besh sutkalik uzluksiz muddat o'tguniga qadar O'zbekiston Respublikasi hududini tark etish imkoniyatiga ega bo'la turib, shu hududda qolishda davom etsa yoki jo'nab ketganidan keyin O'zbekiston Respublikasiga qaytib kelsa, mazkur immunitetning amal qilishi tugaydi.

Amaldagi JPKning 223-moddasida: “Deputatlar, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati a'zolari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman), O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakil, sudylar va prokurorlar ushlab turilishi hamda ichki ishlar organiga yoki huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organga olib kelinishi mumkin emas. Mazkur taqiq JPK 221-moddasining 1-bandida nazarda tutilgan ushlab turish hollariga nisbatan tatbiq etilmasligi” mustahkamlangan. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro umum e'tirof etilgan hujjatlarda har bir inson, uning huquq va erkinliklari daxlsizligi kafolatlanganligi⁴dan kelib chib, JPKning “Ushlash chog'ida immunitet huquqidan foydalanuvchi shaxslar” deb nomlangan 223-moddasiga O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bo'lgan guvoh, jabrlanuvchi, ekspert, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, ularning vakillarini ham kiritish hamda quyidagicha mazmundagi 2-qism bilan to'ldirish maqsadga muvofiq: “O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bo'lgan va chaqiruv bo'yicha kelgan guvoh, jabrlanuvchi, ekspert, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar, ularning vakillari O'zbekiston Respublikasi hududida jinoiy javobgarlikka tortilishi, protsessual majburlov choralari qo'llanishi mumkin emas. Agar chaqiruv bo'yicha kelgan shaxs protsessual harakatlar tamomlangan paytdan e'tiboran o'n besh sutkalik uzluksiz muddat o'tguniga qadar O'zbekiston Respublikasi hududini tark etmasa yoki jo'nab ketganidan keyin O'zbekiston Respublikasiga qaytib kelsa, mazkur immunitetning amal qilishi tugaydi”.

References:

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi. <https://lex.uz/docs/264051>
2. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1966-yildagi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Pakti. <https://lex.uz/docs/264047>
3. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1989-yildagi Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi <https://lex.uz/docs/264049>
4. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar. – T.: Adolat, 2004. – B. 234.
5. Модельный Уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ. Рекомендательный акт и Приложение к «Информационному бюллетеню». 17.02.1996. №10.

³ Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1966-yil 16-dekabrda Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakti. <https://lex.uz/docs/264047>

⁴ Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi; Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1989-yildagi Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi <https://lex.uz/docs/264049>